

KOSSUTH LAJOS KORMÁNYZÓELNÖKI IRATAI.

KOSSUTH LAJOS ÖSSZES MUNKÁI, XV.

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE: BARTA ISTVÁN

Budapest, Akadémiai Kiadó, 1955. 974 oldal.

Kossuth Lajos összes munkáinak az elmúlt években megjelent kötetei már meggyőzték arról a szakembereket és az érdeklődő olvasóközönset egyaránt, hogy Kossuth iratainak közreadásával a Magyar Történelmi Társulat olyan nagyjelentőségű forrásanyagot tesz a legszélesebb rétegek számára hozzáférhetővé, amely nélkül az 1848/49-es forradalom és szabadságharc történetének — nem utolsó sorban katonai történetének — helyes megírása és megértése nem volna lehetséges. Kossuth kormányzóelnöki iratai az előző két kötettel (Kossuth az OHB élén. I—II. S. a. r.: Barta István. Bp., 1952—53.) együtt nemcsak Kossuth pályájának legkiemelkedőbb szakaszára, hanem egyben a szabadságharc legfontosabb kérdéseire vetnek fényt, publikálva számos eddig ismeretlen, vagy csak részben ismert, elsősorban hadtörténelmi jelentőségű iratot. Ezek a tényezők teszik megújuló hadtörténetírásunk számára is elsőrangú fontossá-gúvá ezeket a köteteket.

Jelen kötet: Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai — amely befejezője a „Kossuth Lajos 1848/49-ben” című ötkötetes sorozatnak*) — Kossuth 1849. április 15.—augusztus 15. között, a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadásától az emigrációba vonulásig, a határátlépésig folytatott tevékenységének iratait tartalmazza. Katonai vonatkozásban a dicsőséges tavaszi hadjárat befejezése, a cári intervenció megindulása és a világosi fegyverletétel az említett szakasz legfontosabb állomásai.

Az 1848/49-es szabadságharc utolsó négy hónapjában — kormányzóelnökségének idején — Kossuth tevékenységét jelentősen korlátozta a kabinetrendszerhez, a parlamentáris formákhoz való visszatérés. Mint Barta István előszava megállapítja: „... a minisztérium megalakulásával a magyar forradalom belső fejlődésének lendülete megtorpant, hatóereje, Kossuth és a baloldali szövetsége felbomlott, s ez a körülmény, párosulva a békepárt előretörésével, a katonai erőviszonyok mind ked-

* Az I kötet: Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48. (S. a. r.: Barta István, Bp. 1951. 772. old.) már megjelent; a II kötet: Kossuth pénzügyminiszteri iratai is nyomdakész állapotban van (Sajtó alá rendezését végzi: Sinkovics István.)

vezőtlenebb alakulásával és az egyre nyomasztóbbá váló külpolitikai elszigeteltséggel, drámai gyorsasággal sodorta a bukás felé a magyar szabadságharc ügyét. Az új viszonyok között Kossuth korábbi vezetőszerepe is elhalványul, tetteire, határozottsága csökken, a parlamentáris országhatalom bénító, fékező formái közé szorul, pedig az országnak ekkor lenne a legnagyobb szüksége a formákkal nem törődő, de gyors, határozott forradalmi tettekre képes vezetésre.“ (5. old.) — Mindez az iratokból jól nyomon követhető. Természetesen, mivel a minisztériális feladatkörök elkülönülése nem történt máról-holnapra, az iratok tartalmaznak számos fontos, de nem közvetlenül a kormányzói feladatkörhöz tartozó iratot is. Másrészt az egyre válságosabbra forduló helyzetben egyre több az olyan — főleg katonai vonatkozású — esemény, amely közvetlenül Kossuth beavatkozását igényli. Ilymódon a jelen kötet is — a megszaporodott, kevésbé értékes ügyiratok mellett — nagyszámú, döntő fontosságú iratot publikál. Együttvéve az egész kötet Kossuth 1848/49-es tevékenysége befejező szakaszának sokoldalúan gazdag, kis és nagy kérdésekben egyaránt felvilágosítást nyújtó képét adja.

A kötetből elsők között Kossuthnak az új minisztérium létrehozásával kapcsolatos tevékenységével, Batthyány Kázmérhoz, Szemeréhez, Görgeyhez, Vukovicshoz és Csányihoz írott leveleivel ismerkedünk meg, amelyekben felajánlja nekik a miniszteri tárcát. A levelezés április 16-án kezdődik és Szemere vonakodása miatt csak május 2-re fejlődnek odáig az események, hogy Kossuth tudathatja az országgyűléssel az új minisztérium kinevezését. (Görgey hadügyminiszteri kinevezésére csak május 7-én került sor.) Május 2-án közli Kossuth a Házzal a kormányzó és a miniszterek közötti viszony kölcsönös megegyezésen alapuló elveit, amely szerint a miniszterek (és a minisztertanács) csak a kormányzóval egyetértésben járhatnak el — de a kormányzó rendeletei is csak miniszteri ellenjegyzés esetén érvényesek, „a kormányzó csak a ministerek által kormányozhat“ (183. old.) Az aznapi minisztertanács végleg elhatárolja a feladatköröket (184—86. old.) — amelynek betartására azután Szemere miniszterelnök gondosan ügyel, szükség esetén figyelmeztetve Kossuthot hatáskörének túllépésére. (473—74. old.)

Új színt hoz az iratokban az önálló külügyminisztérium tevékenységével kapcsolatos anyag, amely minisztériumot ekkor — a trónfosztás után — újonnan szerveztek. (Feladatkörét eddig az 1848. III. tc. értelmében a király személye mellé rendelt — és ekkor feleslegessé vált — miniszter látta el.) A közölt néhány iratból (sajnos, eddig csak kevés ismeretes közülük) is kibontakozik Kossuthnak és a minisztériumnak törekvése, hogy külfölddel elismertessék a Függetlenségi Nyilatkozatot, az ország különállását. (Ld. a Francia és a Velencei Köztársaság elnökéhez, az Amerikai Egyesült Államok elnökéhez, a Svájci Köztársaság szövetségi parlamentjéhez intézett levelet; a magyar kormány segélykérő jegyzékét Palmerston angol külügyminiszterhez a küszöbönálló orosz

intervenció miatt; a minisztérium kiáltványát Európa népeihez és kormányaihoz, stb.)

A diplomáciai tevékenység körébe tartoznak a kormánynak a román és szerb felkelők megbékítésére irányuló őszinte lépései is. Ezek a késői és így meg nem valósult törekvések, a nemzetiségi megbékélést szolgáló dokumentumok szabadságharcunk demokratikus örökségének legértékesebb részét alkotják. Ezek sorában első Kossuth április 26-án kelt megbízása Dragos János erdélyi képviselő számára, hogy tárgyaljon az erdélyi román felkelőkkel: „Ha a föllázadt román nép a fegyvert leteszi, s a status iránti hűséghez a kormány iránti engedelmességhez visszatér, én ezennel biztosítom őket — írja Kossuth —, hogy részeseivé lesznek a közös jognak, a közös szabadságnak, egyenlő mértékben Magyarország minden lakosával nyelv- és valláskülönbőség nélkül.” (137. old.) Hasonló szellemben kelt a minisztertanács június 6-i ülésének általános határozata, amely szerint „Magyarország a kebelében létező népfajokkal, miként eddig, úgy a jövőben is kész kivétel nélkül is megosztani minden polgári jogokat...” (476. old.) Ugyancsak ezt tükrözi a június 14-én kelt minisztertanácsi határozat a szerbekkel való megbékélés feltételeiről: „A minisztérium minden érdekeket a világszabadság és a magyar haza függetlensége közös ellenségeinek legyőzésére, a betörő osztrák és orosz erőknek visszaverésére óhajtván egyesíteni, fátvult vet a múltra...” (519. old.) Méltán teszi reá a koronát ezekre a kísérletekre a magyar-román megbékélési tervzet, a „Projet de pacification” (723—727. old.), amely egyezmény kétnyelvű (francia-magyar) eredetijének leközlésével feltétlenül egyet kell értenünk, annál is inkább, mert az eredeti magyar szöveg eddig nem volt ismeretes.

Jelen ismertetésünk nem nyújt teret minden, nem kifejezetten katonai témakörbe vágó iratcsoport ismertetésére. Azt azonban még meg kívánjuk jegyezni, hogy a kormány parasztpolitikájának számszerűségében is jellemzője az a tény, hogy a jóval több, mint ezer iratból úrbéri kérdéssel érdemben csak egy foglalkozik: Kossuth ismert nagyjelentőségű rendelete a földesurak és parasztek közötti vitás ügyek eldöntésének módjáról. Az ápr. 19-én, *közvetlenül* a Függetlenségi Nyilatkozat után — és a Szemere-kormány megalakulása *előtt* — kelt nagyfontosságú rendelet elvként mondja ki, hogy ha földesurak és volt jobbágyok között vita merül fel egyes telkek majorsági vagy úrbéres jellegét illetően, akkor nem a parasztt, hanem a földesúr feladata jogigényét hitelt érdemlően igazolni. (43—46. old.) Ez a rendelkezés kétségtelenül a parasztságnak kedvezett, de nem volt elegendő még a katonai szállításokat szabályozó, az előfogatozás túlzott igénybevételét megtiltó ápr. 26-i rendelettel együtt sem. (130. old.) A Szemere-kormány száznapos uralma alatt csak egyszer került sor jelentősebb intézkedésre a parasztság terheivel kapcsolatban — az is az előbbi, az előfogatozást korlátozni kívánó

rendeletnek a tábornokoknak megküldött, szigorított kiadása (740—41. old.), a gyakori visszaélések meggátlása érdekében (748. old.).

A kifejezetten katonai iratokhoz az átmenetet a kormánybiztosokkal folytatott levelezés adja. A kormánybiztosi intézmény — amely Kossuth tevékenységének eredményeként 48 ószén: emelkedett hivatala magaslatára — ebben az időben is jelentős szerepet játszott, a békepárt minden mesterkedése ellenére. Mindjárt a kötet elején találkozunk még Vukovics Sebő országos főbiztoshoz és Csányi László erdélyi országos biztoshoz küldött utasításokkal is. A tárgykörbe vágó anyag zömét azonban az ellenségtől visszafoglalt, felszabadult megyék (Bács, Tolna, Somogy, Fejér, Komárom, Nógrád, Zólyom, Torontál, Krassó) és a főváros reorganizálására, az alkotmányos élet helyreállítására kiküldött kormánybiztosoknak adott utasítások alkotják. (A kormánybiztosoknak küldött utasítások ebben a vonatkozásban — amint erre a sajtó alá rendező több ízben figyelmeztet — korántsem teljeseek, mert ebben az időszakban a kormánybiztosi intézmény a belügyminisztérium hatáskörébe tartozott.) Ezek mellett természetesen jelentős szerepet játszanak a civil-hatalmat a hadsereg mellett képviselő, a hadfelszerelés és ellátás feladatával megbízott kormánybiztosok is, (Ld. a Lukács Sándor, Eszterházy Mihály, Török Gábor, Farkassányi Sámuel és Luzsénszky Pál tevékenységével kapcsolatos iratokat.) Végül a szabadságharc utolsó, vándorlás napjaiban felmerült rendkívüli feladatok ellátására a kormány rendkívüli hatáskörrel felruházott kormánybiztosokat küldött ki: így Halassy Kázmért a már általa korábban is betöltött feladatkörre, szállítási kormánybiztosnak Szolnokra (655. old.), Silye Gábort (hajdúkerületi kormánybiztos) az előrenyomuló cári sereggel szemben Debrecen térségében teljhatalmú kormánybiztosnak és a nemzetőrség parancsnokának (672. old.), Rákóczy Jánost a Tiszántúltra népfelkelés szervezésére és szabadcsapatok alakítására (734. old.) stb. Mindezeket egybevéve: a jelen kötet — ha az előzőeknél szegényesebben is — értékes adatokat szolgáltat a kormánybiztosi intézmény történetéhez.

A kifejezetten katonai vonatkozású iratokat három nagy csoportra oszthatjuk: *először* a kormány (Kossuth) által a katonai eseményekkel kapcsolatban kiadott tájékoztató jelentések és felhívások; *másodszor* Kossuth levelezése a hadvezérekkel (elsősorban Bem, Perczel, Görgey és Dembinski tábornokokkal); *végül* az újoncozással, hadfelszereléssel, ellátással és szervezéssel kapcsolatos iratok.

Az erősen hadtörténelmi vonatkozású iratok fent említett első csoportja általában ismert iratokból áll. Mivel többségükben Kossuth valamilyen országos jelentőségű eseményt közöl a nyilvánossággal, ezért többségük a Közlönyben is megjelent. (Pl. beszámoló a képviselőházban a sikeres hadműveletekről, jelentés Pestnek az osztrákok által történt bombázásáról, majd Buda bevételéről, felhívás az ország lakosságához az újoncozás meggyorsítására, rendelet a főparancsnokokhoz a hadügyi igazgatás új rendjéről, jelentés a képviselőháznak a katonai helyzetről

és a főváros elhagyásának szükségességéről, jelentés Arad elfoglalásáról, a komárom—ácsi ütközetről, a hegyesi ütközetről stb.) Ide tartoznak továbbá a kormányzóelnök által kibocsátott felhívások és kiáltványok (pl. kiáltvány az Olaszországban harcoló császári sereg magyar katonáihoz; hazatérésre szólító felhívás a Csehországban állomásozó magyar csapatokhoz; felhívás a cári intervenció elleni kereszteshadjáratra és az általános népfelkelésre; felhívás a hadsereghez az önvédelmi háború sikeres megvívása érdekében; 63., 252., 602., 668., 716. és köv. old.), amelyek Kossuth prózájának kiemelkedő alkotásai.

A kötet legsokoldalúbb, a hadtörténelem számára legértékesebb anyagát Kossuthnak a fővezérekkel és tábornokokkal folytatott levelezése alkotja. Az anyag gerincét a Görgeynek, Bemnek, Dembinskinek és Perczelnek küldött levelek és utasítások adják, amelyekből kibontakozik a Görgey vezette főszereg, az erdélyi, valamint a délvidéki haderők tevékenységének és az északmagyarországi hadsereg erőfeszítéseinek hiteles képe. Egyben — és ez adja az események döntő fontosságú hátterét — nyomon követhetjük Kossuth kísérleteit, hogy a főszereg éléről Görgeyt eltávolítsa, hogy mint hadügyminiszternek a tevékenységét közvetlenül szemmel tarthassa. Ismeretes, hogy Kossuth előbb Damjanich-csal, majd annak szerencsétlen balesete után Bemmel akarta a fővezérséget betölteni — de ez utóbbi kísérlet is eredménytelen maradt Bem elzárkózása miatt. Nem járt sikerrel Kossuthnak az a törekvése sem, hogy Görgeyvel — akit elsők között kért fel a minisztérium tagjai közül (15. old.) — elfoglaltassa a hadügyminiszteri széket, amelynek elsődleges fontosságát nem győzte eleget hangsúlyozni. (27., 205., 237., 288., 434., 588., 627. stb. old.) Görgey elfogadta ugyan a hadügyminiszterséget — de megtartotta a fővezérséget is, és amikor a koncentráció sorozatos elmulasztása és a Szegedre vonulás megtagadása miatt Kossuth elmozdítja a sereg éléről és a fővárosba rendeli a hadügyminiszteri tárca haladéktalan átvételére (633—34., 653. old.), akkor Görgey főtisztjei tanácsára inkább lemond a hadügyminiszterségről, amit a kormány kénytelen elfogadni (660. old.). Végülis előbb az osztrák, majd az orosz erők elleni koncentráció elmulasztása miatt a Szegedre vonult kormány Aradra kénytelen húzódnival és Kossuth nem lát más kiutat, mint aug. 11-én Görgeyre ruházni a legfelsőbb katonai és polgári hatalmat (844—45. old.). Ezek a befejező aktusai Kossuth kormányzói tevékenységének, majd azután aug. 15-én elhagyja az országot.

A kifejezetten katonai vonatkozású iratok harmadik nagy csoportját alkotják az újoncozás, hadfelszerelés és ellátás és a hadseregszervezés kérdéseivel foglalkozó (helyenként a kormánybiztosok tevékenységéhez csatlakozó) rendelkezések. A kötet anyaga világosan mutatja, hogy Kossuth a legutolsó pillanatig, a legapróbb részletekig foglalkozott pl. az újoncozás kérdéseivel. Így nemcsak az 50 000 újonc kiállítására vonatkozó törvényjavaslat (79. old.) és az újoncozásra felhívó rendelet (244—45., 460. old.) származnak tollából, de megtaláljuk a kötetben ren-

delkezését az újonctelepek parancsnokaihoz, amelyben hetenként kétszer kér jelentést az újoncozás eredményeiről. (431. old.) Ahol pedig szükségesnek látszik, ott azonnal beavatkozik, pl. ha egyes telepek nem teljesítik előirányzatukat (530. old.), vagy ha más megyék elmaradnak illetményük kiállításával. (508., 544. stb. old.) Az iratokból láthatjuk, hogy Kossuth az újoncok elhelyezésének, kiképzésének és felszerelésének kérdéseiben messzemenően intézkedett. A hadügyminisztériumnak szintén hetenként kétszer kellett jelentést tennie a felszerelés, fegyver- és lőszergyártás, valamint az újoncozás eredményeiről (249. old.), amelynek alapján Kossuth azonnal intézkedett hol a salétrom- és lőporgyártásról, posztóképzésről, vagy orvosi műszerek gyártásáról, hol a fegyvergyárak áthelyezéséről, javítóműhelyek berendezéséről, hol pedig a szállításokról, tartalékok és raktárak létesítéséről. Gondoskodott az új zászlóaljakra nemcsak ruhával és fegyverrel, de élelemmel és orvossal való ellátásáról is. Nem riadt vissza attól, hogy az országban található készleteket a hadsereg számára lefoglaltassa (158. old.) és a sereget szűkség esetén a primási uradalmak raktáraiból élelmeztesse (511. old.). Hasonlóképp foglalkozott Kossuth szervezési kérdésekkel is, így pl. az Ormai-féle vadászrezred szervezésének minden lépését figyelemmel kísérte.

Kossuth sokoldalú tevékenységének megértetése és a kötetben közölt iratanyag sokrétűségének érzékeltetése érdekében meg kell jegyeznünk, hogy a fent vázolt, egész embert kívánó tevékenység mellett Kossuthnak még arra is volt ideje, hogy foglalkozzék egyes rokkantak és özvegyek segélyezésével, a sebesültek elhelyezésének kérdésével, vagy olyan kérdésekkel, mint pl. a budai várfalak lerontásakor szem előtt tartandó városépítési szempontok (503. old.), a moldvai csángók hazatelepítése (543. old.) és az állami birtokokra való telepítés kérdése (767. old.), Guyon seregeinek vízellátása (667. old.) stb.

Barta Istvánnak sajtó alá rendező munkájáról csak elismeréssel szólhatunk. Az előző két kötet tapasztalatainak és az elhangzott bírálatnak figyelembevételével a szövegközlés és jegyzetelés technikáját továbbfejlesztette oly módon, hogy az maximális segítséget nyújtson a kutatóknak. A közel ezeroldalas hatalmas kötet használatát nagyon megkönnyítik a részletes regeszták, a gondos jegyzetelés (egyrészt az irat létrejöttének és a mellette fekvő anyagoknak ismertetése, másrészt utalások az összefüggésekre és a kapcsolódó anyagra) és nem utolsósorban a részletes név- és tárgymutató. Ugyancsak örömmel kell üdvözlőnünk a sajtó alá rendezőnek azt a már korábban is alkalmazott gyakorlatát, hogy az egyes kérdések ismertetése kapcsán a jegyzetben utal a legfontosabb (főleg kortársi) irodalomra is. A jegyzetek helyenként utalnak a közölt irat mellett fekvő érdekesebb anyagra (pl. 53. old.), máshol pedig közlik a témával kapcsolatos, de egyéb helyen fekvő irat helyét (pl. a kormánybiztosok esetében a 200., 233. és 734. old.), esetleg

azok másirányú (pl. gazdaságtörténeti) felhasználásának lehetőségét (pl. 50. old.). A gondosan készített jegyzetek néhol egészen kis tanulmányoknak illenek be (213., 328. és főleg 792—93. old.), de seholsem mennek túl a szükséges magyarázatok határára.

A kötet közlő szép számmal nem Kossuth kezétől eredő iratokat is: részben fontos minisztertanácsi határozatokat, amelyeknek kialakításában Kossuth természetszerűleg közvetlenül vagy közvetve résztvett; részben (főleg az utolsó napokból, amikor az események nekilódultak és ugyanakkor kevés irat maradt fenn) olyan Kossuthhoz intézett jelentősebb leveleket, amelyek önmagukban is fontosak, vagy amelyek részben pótolhatják a hiányzó iratokat az események megértésénél. Ezzel a gyakorlattal feltétlenül egyetértünk, de annál inkább furcsáljuk azt, hogy a szerkesztő — aki ismeri és eredményesen használta a Borsod—Miskolci Múzeum értékes kéziratos anyagát — miután közli Szemerének aug. 3-án Nagyváradon kelt, Kossuthnak küldött jelentését a Görgey táborában szerzett első tapasztalatokról, miért nem közli Szemere ugyanonnan, aug. 5-én kelt Kossuthnak küldött levelét, amelyben a Görgey táborában uralkodó hangulatról számol be. E levél szerint Görgey seregének tisztikarában „oly gúnyos, a kormányt megvető, ügyünk bukását hirdető hang uralkodik, mely a hazafiú lelkét mélyig sérti...”, s ezért Görgey a felelős, állapítja meg Szemere Bertalan. (Ld. Miskolci Állami Levéltár. Borsod—Miskolci Múzeum, 1848/49-es anyag. 1054. sz.)

A kötet függelékben közlő 37 olyan, az újabb kutatások során előkerült Kossuth-iratot, amelyek az 1848. szept.—1849. ápr. szakaszhoz, a „Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén” c. előző két kötethez szolgálnak pótlásul.

Jelen kötet, a „Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai” az előző két kötettel 1848 szeptember közepétől 1849 augusztus közepéig, közel háromezer oldalon, több mint háromezer háromszáz irat tükrében követi nyomon Kossuth tevékenységét a szabadságharc tizenegy hónapja alatt. A három kötet — Barta István komoly szakértelemmel párosult gondos kutatómunkájának eredménye — döntő fontosságú segítség ahhoz, hogy 1848/49 történetét valóban szilárdan tudományos alapra helyezhessük. A megkezdett munka egyben kiindulópontul szolgálhat a szabadságharc katonai története szempontjából nélkülözhetetlen kormánybiztosi iratok eljövendő kiadásához.

Urbán Aladár